

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2-son (5-jild)
2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 2 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Matkarimova Sadoqat Maqsudovna</i> SHARQSHUNOS A.L.KUNNING XIVA XONLIGI ARXIV Hujjatlari saqlash va tadqiq qilishdagi xizmatlari	13-19
<i>Matyakubov Xamdam Xamidjanovich</i> MARKAZIY OSIYO SIVILIZATSIYALARI VA OROLBO'YI HUDUDIDAGI MADANIYATLAR O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIR VA HAMKORLIK	20-24
<i>Raximov Bektosh, Pirmamatov Ramziddin</i> TURKISTONDA JADIDLARNING TA'LIM-TARBIYA TIZIMINI ISLOH QILISH BORASIDAGI HARAKATLARI TARIXIDAN	25-29
<i>Хуррамова Саодат Хабибовна</i> ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ РУССКИМИ УЧЕНЫМИ В СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА	30-37
<i>To'uchiyeva Dilnoza Ikrom qizi</i> ZOMIN TUMANINING XX ASRNING 80-YILLARIDAGI IJTIMOYIY, IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI	38-44
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> AYOLLARNING SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA- TADBIRLAR VA BU BORADA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	45-50
<i>Kanimkulov Olimjon, Xikmatova O'g'iloy</i> TUZNING QADIMDAN HOZIRGI KUNGACHA BO'LGAN TARIXI HAQIDA	51-54
<i>Tojiev Alisher Sultannazirovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA XORAZM VILOYATIDA TURIZM SOHASI UCHUN KADRLAR TAYYORLASH MASALASI	55-60
<i>Bekbayev Bekjon</i> XX ASRNING BIRINCHI YARMIDA TOSHKENTDAGI QOZOQLAR TARIXIDAN	61-67
<i>Salayev Umrbek Kadambayevich</i> JANUBIY OQCHADARYO HUDUDIDA KECHGAN ETNIK JARAYONLAR TARIXI SAHIFASIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	68-71
<i>Ro'ziyeva Mashxura Abdimuminovna</i> LO'LILAR IJTIMOYIY HAYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	72-78
<i>Turdiyeva Mohinur Ilhomjon qizi</i> ICHKI SAVDO QO'QON XONLIGI IQTISODIY TARAQQIYOTINING MUHIM OMILLARIDAN BIRI (1701-1876)	79-84

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Kazakov Olim Sabirovich</i> XIZMATLAR SOHASIDA BOSHQARUVNING YETAKCHILIK KONSEPSIYALARIDAN FOYDALANISH	85-89
---	-------

<i>Исламтудинова Дина Файзрахмановна</i> РАЗВИТИЕ ЭКСПОРТА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	90-98
<i>Alikulov Mehmonali Salahiddin o'g'li</i> QISHLOQ XO'JALIGIGA INVESTITSİYALARNI KENG JALB QILISHDA QISHLOQ XO'JALIGIGA YO'NALTIRILGANLIK INDEKSINING AHAMIYATI	99-106
<i>Omonov Akrom, Ruziyev Baxtiyor</i> O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI AKTIVLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI	107-113
<i>Tangirov Abduxolik, Nurmanov Sherzod</i> CHO'L-YAYLOVLARI EKOLOGIK HOLATI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LARI	114-121
<i>Aliyarov Olim Abdug'aparovich</i> MULKIY SOLIQQA TORTISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI	122-132
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> UNLOCKING THE POTENTIAL OF E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	133-144
<i>Djumanov Saitmurod Alibekovich</i> MAHSULOT TANNARXIGA KIRITILADIGAN XARAJATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	145-150
<i>Yariyev Sherzod Shukurjanovich</i> DAVLAT SEKTORIDA AUDITNI RAQAMLASHTIRISH MASALALARI	151-155
<i>Matkarimov Feruz Bekturdiyevich</i> MINTAQADA TO'QIMACHILIK SANOATINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH	156-160
<i>Xaydarova Durdona, To'xtayeva Moxinur</i> DAVLAT BUDJET DAROMADLARI TUSHUMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	161-166
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Yusubov Jaloliddin Kadamovich</i> ABU NASR FOROBIYNING MA'NAVİY-AXLOQIY IDEALLARI VA ULARNING ZAMONAVIY IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLAR RIVOJIDAGI AHAMIYATI	167-175
<i>Nosirxo'jayeva Gulnora Abduqahhorovna</i> FOROBIY ASARLARIDA ADOLAT VA MA'NAVİY YUKSALISH MUAMMOLARI	176-179
<i>Xoliqov Yunus Ortiqovich</i> BAG'RIKENGLIK VA MILLATLARARO MADANIYAT — JAMIYAT TARAQQIYOTINING ASOSI	180-184
<i>Berdaliyeva Sevara</i> ANALYSIS OF VIEWS ON THE ORDERING OF SOCIAL LIFE IN THE WORK OF YUSUF KHOS KHAJIB "KUTADGU BILIG"	185-191
<i>Parpiyev Muhammadjon Tolibovich</i> SHARQ RENNESANSI KELIB CHIQISHINING IJTIMOYIY-FALSAFIY OMILLARI	192-197
<i>Yarashova Mohlaroyim Shuxrat qizi</i> IBN ARABIY "VAHDATUL VUJUD" TA'LIMOTINING FALSAFIY ASOSLARI VA AHAMIYATI	198-202

<i>Ulug'murodov Elyor Saydulloevich</i> ISLOM GNOSEOLOGIYASIDA RATSIONALIZM MUAMMOSI	203-206
<i>Rasulov Azizxon Mukhamadqodirovich</i> AXBOROT MAKONIDAGI TRANSFORMATSIYALASHUVNING DIALEKTIK MAZMUNI	207-213
<i>Xasanov Boburjon Hakimovich</i> EKSTREMISTIK FAOLIYATNING KELIB CHIQISH TARIXI VA TUSHUNCHALARI	214-219
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKKA SADOQAT – UMRBOQIY QADRIYAT	220-225
<i>Ismoilov Maxammadixon</i> HOZIRGI ZAMON EKOLOGIK MANZARASIDA DESTRUKTIV VA KONSTRUKTIV MUNOSABATLAR DIALEKTIKASI	226-230
<i>Shokirov Murod Rustamovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA QADRIYATLARNING QAYTA TIKLANISHI	231-234
<i>Hamroyev Saidjon Sanoyevich</i> YANGI O'ZBEKISTON STRATEGIYASIDA IJTIMOY ADOLATNING BARQAROR TARAQQIYOTNI TA'MINLASH ASOSI SIFATIDAGI O'RNI	235-239
<i>Sharopov O'lmasbek Shuhrat o'g'li</i> ZAMONAVIY OILADA BOLA TARBIYASINING ASOSIY OMILLARI (TARBIYA JARAYONIDA OTA-ONANING ROLI)	240-243
<i>Ulug'ov Jasur Nasirdinovich</i> INSON KAMOLOTI: ISLOMIY QADRIYATLAR VA ULARNING IJTIMOIY HAYOTGA TA'SIRI	244-249
<i>Qodiraliyev Abror Tojimurot o'g'li</i> BOSHQARUVCHILIK FAOLIYATI SHARQ MUTAFAKKIRLARI QARASHLARI MISOLIDA	250-253
<i>Ibragimov Kudrat</i> XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA MARKAZIY OSIYONING YANGI MUSTAQIL DAVLATLARI	254-260
<i>Oripov Axmadjon Muxammadjonovich</i> VATANPARVARLIK TUSHUNCHASI SHAKLLARINING IJTIMOY-FALSAFIY TALQINI	261-267
<i>Ibragimova Zulayxo Karimbayevna</i> RAHBAR AXLOQIY-ESTETIK KAMOLOTINING SHAKLLANISH JARAYONLARI VA ASOSIY KOMPONENTLARI	268-274
<i>Abdullayev A'zam Abdiyevich</i> YOSHLARDA IJTIMOY-IQTISODIY FAOLLIGI DIALEKTIKASI VA UNING AYRIM XUSUSIYATLARI	275-281
<i>Ochilov Azimjon Tuxtamishovich</i> IJTIMOIY QADRIYATLARNING DEFORMATSIYASI VA KORRUPSIYANING TARQALISHI	282-285

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Raxmanova Sarvinoz Alisherovna</i> SABR VA CHIDAMGA OID FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK TAHLILI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	286-289
<i>Kaxarova Iroda Sidikovna</i> MODAL SO'ZLARDA SHARTLILIK VA TIPOLOGIK OMIL: SEMANTIK TURLANISH	290-296
<i>Babadjanova Nazokat Davronbekovna</i> "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONINING XALQ VARIANTLARI TAHLILI	297-302
<i>Sayidova Shakhriyozda Nasrulloevna</i> RELIGIOUS VIEWS OF THE CHARACTER OF AMIR TEMUR IN MUHAMMAD ALI'S WORK "ULUG' SALTANAT"	303-308
<i>Hatamova Kamola Toshmurod qizi</i> TIJORAT HUIJATLARI TILIDA TERMINOLOGIK LEKSIKA	309-316
<i>Ibodullayeva Dinora Bahramjanovna</i> TERMINOLOGIYANING O'ZBEK VA XORIJIY TILSHUNOSLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI	317-321
<i>Otajonova Dildor Baxtiyarovna</i> SUD JARAYONIDA OLIB BORILADIGAN NUTQ FAOLIYATI MAHSULOTLARINING SUD-TIBBIY VA LINGVISTIK EKSPERTIZA TEKSHIRUVI	322-326
<i>Khasanov Mahmud Abdurakhmanovich</i> PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL INTERACTIONS AMONG THE LANGUAGES	327-331
<i>Xoshimova Oydina Shuxrat qizi</i> OLAMNING LISONIY MANZARASIDA NOMINATSIYANING O'RNI VA RANGLAR IFODASI	332-338
<i>Babayeva Iroda</i> THE CHARACTERISTICS OF NEWSPAPER HEADLINES IN TERMS OF THEIR STRUCTURE AND MEANING	339-342
<i>Fozilov Odil Yuldashevich</i> USE OF LOGICAL AND FIGURATIVE PERIPHRASES IN MODERN UZBEK LANGUAGE.....	343-346
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> JADID DRAMALARIDA ISLOM MADANIYATI VA MILLAT TANAZZULI MASALALARI TALQINI (ABDULLA QODIRIYNING "BAXTSIZ KUYOV" DRAMASI MISOLIDA)	347-351
<i>Mamataliyeva Navbahor Xujamberdiyevna</i> TEZ AYTISHLARNING SINTAKTIK TUZILISH JIHATDAN TAHLILI	352-357
<i>Xamidova Sayyora Nurmatovna</i> KATEGORIYA SIFATIDA SHAKLLANGAN MODALLIK TURLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	358-363
<i>Mengboyev Azizbek Alijon o'g'li</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MILLIY BAYRAM NOMLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI	364-368
<i>Hayitova Shohida Erkin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI OTA KONSEPTINING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	369-373

<i>Xolboyeva Iroda Shuxrat qizi</i> SOMATIK KOMPONENTLI PROVERBIAL FRAZELOGIZMLARDA EKVIVALENTLIK MASALASI	374-378
<i>Saparniyazov Omirbek Nukusbayevich</i> MARK TVEN VA MUQIMIY ASARLARINI QIYOSIY O'RGANISH: ADABIY UMUMIYLIK VA USLUBIY O'ZIGA XOSLIGI	379-385
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Muxitdinova Firюза</i> КЛЮЧЕВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	386-393
<i>Uzakova Go'zal Sharipovna</i> HUDUDLARNI ZONALASHTIRISHNING HUQUQIY MASALALARI	394-403
<i>Tulaganova Gulchexra, Nurilloev Shavkat</i> INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH	404-414
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MUALLIFLIK SHARTNOMASINING MAZMUNI, TUZILISHI VA UNING ASOSIY SHARTLARI	415-419
<i>Obidov Tolibjon Avezxanovich</i> JINOIY SUD ISHLARINI YURITISH SOHASIDAGI O'ZARO HAMKORLIK MASALALARI	420-425
<i>Tuxtashev Sherzod Azimovich</i> JINOYAT ISHINI TO'XTATIB TURISHNING JABRLANUVCHI VA AYBLANUVCHI UCHUN HUQUQIY OQIBATLARI	426-430
<i>Maxamatov Maxmud Maxamataminovich</i> INSON HUQUQLARINI XALQARO ORGANLARDA HIMOYA QILISH MASALALARI	431-436
<i>Rahmatov Elyor Jumaboyevich</i> BOJXONA MA'MURIYATCHILIGINI ISLOH QILISHDA BOJXONA ORGANLARINING DAVLAT IQTISODIY VA HUQUQIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA ISHTIROKI	437-441
<i>Jumaniyozova Dilfuza Kamolovna</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARI YECHIMI: XORIY TAJRIBASI	442-447
<i>Shermatov Nuriddin</i> RAQAMLI ERADA SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ADDITIV (3D PRINTING) TEKNOLOGIYALARI INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING OBYEKTI SIFATIDA	448-455
<i>Juraeva Asal</i> EXECUTION OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRAL AWARDS	456-461
<i>Собиров Саидбек Махмудович</i> ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОГО ПРИМЕНЕНИЯ И ТОЛКОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ НОРМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ	462-467
<i>Nurbayev Muzaffar Erkinovich</i> DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY DOKTRINASINI TAKOMILLASHTIRISH	468-478

<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQIY ASOSLARI: INTERNET TUSHUNCHASI	479-485
<i>Xabibullayev Azizillo Lutfullo o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INTELLEKTUAL MULK HUQUQI O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR VA HUQUQIY MUAMMOLAR	486-491
<i>To'xtayev O'ktamjon Zarifjon o'g'li</i> MURAKKAB ASHYOLARNING O'ZIGA XOS BELGILARI, ULARNING HUQUQIY VA FALSAFIY MOHIYATI	492-500
<i>Yusupov O'ktambov</i> KORRUPSIYAVIY BITIM HAQIQIY EMASLIGINING FUQAROLIK-HUQUQIY OQIBATLARI	501-509
<i>Murodxonov Muhammadnur</i> XALQARO HUQUQNING TADRIJIY RIVOJLANISHIDA FUNDAMENTAL ASARLARNING O'RNINI	510-518
<i>Ёкубов Шухратжон, Эргашева Муниса</i> МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА В УЗБЕКИСТАНЕ: БАЛАНС МЕЖДУ МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ И НАЦИОНАЛЬНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	519-523
<i>Qudratillayev Xazratoli Zokirjon o'g'li</i> JINOIY FAOLIYATDAN OLINGAN DAROMADLARNI LEGALLASHTIRISHNI TERGOV QILISH SOHASIDA XORIJIY DAVLATLAR VAKOLATLI ORGANLARI BILAN HAMKORLIK MASALALARI	524-530
<i>Umarov Abbosjon Asliddin o'g'li</i> SUG'URTA INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY TAVSIFI	531-536
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> ПРАВО НА ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СУБЪЕКТИВНОЕ ПРАВО ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ	537-542
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA SPORTCHILARNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI BILAN ZIDDIYATLI VAZIYATLARDAGI XULQ-ATVOR STRATEGIYALARI O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIGI	543-547
<i>Karimov Akramjon Zaynobidinovich</i> RAQAMLI TRANSFORMATSIYALAR SHAROITIDA YOSHLARNING AXBOROT XAVFSIZLIGI MADANIYATI VA MEDIAIMMUNITETINI TA'LIM JARAYONLARI ORQALI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	548-554
<i>Abdullayev Yashnarjon Mahkamovich</i> 7-9 YOSHLI O'QUVCHILARNING HARAKAT SIFATLARINI HARAKATLI O'YINLAR VOSITALARI ORQALI RIVOJLANTIRISH	555-561
<i>Karimov Qayum Mamashayevich</i> KOMPYUTERLI MATEMATIKA TIZIMLARINI O'QITISHDA TARMOQ TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	562-569

<i>Xojimirzayeva Shaxnoza Shokir qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI	570-576
<i>Qodirov Azamat Muxriddinovich</i> IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLAR YUQORI SINF O'QUVCHILARINING INGLIZ TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MATN O'QISH MALAKASI VA KOMMUNIKATIV YO'NALGAN O'QISH MASHQLARINING AHAMIYATI XUSUSIDA	577-582
<i>Тлеумуратова Абадан Бекбановна</i> ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ	583-585
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> TALABALAR TA'LIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-592
<i>Mamaziyyayev Oblaberdi</i> OLIY TA'LIMNING NEMIS TILI DARSLARIDA GRAMMATIK TARJIMA METODIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI	593-598
<i>Isoqov Murod Madaminjonovich</i> YOSHLAR JAMOAT TASHKILOTLARIDA IJTIMOY KAPITALNI SHAKLLANTIRISHNING ILG'OR XORIJIY MODELLARI	599-605
<i>Nasriddinova Hulkar Komiljonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKANI O'QITISHNING HOZIRGI HOLATI	606-610
<i>Allayeva Hafiza Rustam qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI	611-614
<i>Raxmonberdiyeva Oygul Rayimjonovna</i> AKADEMIK QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARIDA TALABALARGA INSON PORTRETINI ISHLASH METODIKASI	615-621
<i>Xo'jaqulov Ro'zibek Ilhomjon o'g'li</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIDA KASBIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA RANGTASVIR FANINING AHAMIYATI	622-625
<i>Elova Sitara Axmatkulovna</i> QISQA MASOFALARGA YUGURUVCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANISH DARAJASI	626-629

Received: 25 January 2025
Accepted: 1 February 2025
Published: 10 February 2025

Article / Original Paper

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN PROPERTY TAXING

Aliyarov Olim

Termez State University

Teacher, Department of Economics

E-mail: olimaliarov547@gmail.com

Abstract. This article analyzes the experience of foreign countries in improving the property tax system. Specifically, the mechanisms of cadastral assessment, tax rates, and economic impact approaches used in developed countries such as the USA, Canada, Russia, Germany, Great Britain, and China have been studied. The article highlights the advantages of models that contribute to ensuring the economic efficiency of taxation, equal distribution of the tax burden, and regional development. The research findings are recommended as an important methodological basis for improving the property tax system in Uzbekistan and adapting it to the national economy.

Keywords: property taxes, cadastral valuation, foreign experience, economic efficiency, tax policy, regional development, fair tax burden.

MULKIY SOLIQQA TORTISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Aliyarov Olim Abdug'aparovich,

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada mulkiy soliqlar tortish tizimini takomillashtirish bo'yicha xorijiy davlatlarning tajribasi tahlil qilingan. Xususan, AQSh, Kanada, Rossiya, Germaniya, Buyuk Britaniya va Xitoy kabi rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan kadastr baholash mexanizmlari, soliqlar tortish stavkalari va iqtisodiy ta'sir ko'rsatuvchi yondashuvlar o'rganilgan. Maqolada soliqlar tortishning iqtisodiy samaradorligini ta'minlash, soliq yukining teng taqsimlanishi va hududiy rivojlanishga ko'maklashuvchi modellarning afzalliklari yoritilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda mulkiy soliqlar tortish tizimini takomillashtirish va milliy iqtisodiyotga moslashtirish uchun muhim metodologik asos sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: mulkiy soliqlar, kadastr baholash, xorijiy tajriba, iqtisodiy samaradorlik, soliq siyosati, hududiy rivojlanish, adolatli soliq yuki.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I2Y2025N18>

Kirish. Mulkiy soliqlar aksariyat hududlarda mavjud bo'lgan eng qadimgi soliqlardan biridir. Shunga qaramay, ushbu soliq va yig'imlar guruhi o'z faoliyati davomida islohotlar va yangilanishlar jarayonida bir necha bor moslashgan va o'zgargan. O'zgarishlar mulk obyektlarining yangi guruhlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, mulk obyekti va mulkdor o'rtasidagi o'zaro munosabatlardagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Amalga oshirilayotgan islohotlar, soliq bazasini shakllantirish uslubiylatining o'zgarishi, har bir mulk guruhini soliqlar tortishda individual yondashuvlarning qo'llanilishi va boshqa omillar mulkiy soliqlar tortish tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Ta'kidlash joizki, mulkiy soliqlar tortish atamasi qonunchilik parametrlari nuqtai nazaridan jamlash tushunchani anglatadi. U turli toifadagi mulk obyektlariga nisbatan

qo'llaniladigan soliq va yig'imlar tizimini o'z ichiga oladi. Ushbu toifalarni birlashtiruvchi belgilardan biri bu mol-mulk va yer soliqlarining bevosita yig'indisidir. Yana bir alomat shundaki, soliq solish subyektlari mol-mulk obyektlarining mulkdorlari hisoblanadi. Uchinchi alomat sifatida mulk obyektidan foydalanishda olinadigan daromadning mavjudligi va miqdoridan qat'i nazar, uning qiymatiga bo'lgan munosabat hisoblanadi.

Soliq solinadigan mol-mulk sohasini ajratib turadigan belgilar orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: mulkiy soliqlar va yig'imlarning nomlari, soliq to'lovchilar doirasi, soliq bazasini shakllantirish uslubiyoti, shuningdek, mulkiy soliqlarni to'lash tartibi. To'lov tartibi nuqtai nazaridan soliqlarning muntazamligini ajratib ko'rsatish mumkin: masalan, soliq solish obyektiga egalik qilish davomida to'lanadigan yillik soliqlar va oldi-sotdi bitimlari davomida mulkni bir soliq to'lovchidan boshqasiga o'tkazish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirishda, shuningdek mulk obyektlarini meros qilib olish va hadya qilishda to'lanadigan bir martalik soliqlar[12].

Ayrim mulkiy soliqlar jismoniy va yuridik shaxslarga nisbatan alohida, boshqalari barcha toifadagi soliq to'lovchilarga nisbatan qo'llaniladi. Mulkiy soliqlar ma'murchilik darajalariga ko'ra davlat va mahalliy hokimiyatlar tomonidan boshqariladi.

Mulkiy soliqqa tortish obyektlarining tasnifi soliqqa tortiladigan obyektlarning ancha keng ko'lamli spektrini hamda turli xil tasniflash belgilarini hisobga olgan holda tuzilishi mumkin. Masalan, ko'chmas mulk (bino va inshootlar, shuningdek, yer uchastkalari), qimmatli qog'ozlar, zargarlik buyumlari, qimmatbaho san'at obyektlari, chet el valyutasi va qimmatbaho toshlar va metallar, shuningdek, raqamli moliyaviy obyektlar mulkiy soliq obyektlari bo'lishi mumkin.

Ba'zi davlatlar mulkiy obyektlarni soliqqa tortishni qonuniy ravishda ajratadi, boshqalari esa faqat ko'chmas mulk uchun umumiy qonunlarni, afzal ko'radilar.

Mulkiy soliqqa tortishni ko'rib chiqishda boshqa soliqlar bilan o'zaro hamkorlik qilish masalalari paydo bo'ladi. Ma'lumki, mulkiy soliqlar deyarli mulk to'g'risidagi huquqiy tushunchalarning shakllanishi bilan bir vaqtda vujudga kelgan, shuning uchun ular davlatning rivojlanish tarixini aks ettiradi. Boshqa soliq turlaridan farqli o'laroq, mulkiy soliqlar QQS kabi soliq turlariga ko'proq xos bo'lgan globallashuv va baynalminallashuv belgilariga kamroq ega.

Mulkiy soliqqa tortish bo'yicha qonun hujjatlarini o'rganishda turli xil talqinlarni hisobga olish kerak, chunki mulkning ta'rifi turli hududlarda mazmun jihatdan, mulkni u yoki bu turga: ko'char, ko'chmas va boshqalarga kiritishni belgilovchi shartlar bilan farq qilishi mumkin [13; 10].

Adabiyotlar tahlili. Mazkur maqolada mulkiy soliqqa tortish bo'yicha xorijiy davlatlarning qonunchilik, kadastr baholash tizimi va iqtisodiy yondashuvlari bo'yicha keng ko'lamli adabiyotlar tahlil qilingan. Ushbu tahlildan kelib chiqqan holda quyidagi jihatlar ajratib ko'rsatilgan:

A.Smit va P.Samuelson kabi iqtisodchilarning soliqqa tortish nazariyalari, jumladan, adolat, tenglik va to'lov qobiliyati tamoyillari xorijiy davlatlarning soliq siyosatida muvaffaqiyatli qo'llanilgan. Mieszkowski, P. (1972) asarida soliq tizimining iqtisodiy faoliyatga ta'siri va soliq yukining teng taqsimlanishi yoritilgan bo'lsa [4] Tiebout, C. M. (1956) tomonidan ishlab chiqilgan mahalliy xarajatlarni taqsimlash modeli hududlarning iqtisodiy rivojlanishi uchun samarali yondashuv ekani qayd etilgan [7].

AQSh va Kanadada soliqqa tortish jarayonining hududiy rivojlanishga ta'siri turli tadqiqotlarda o'rganilgan. Masalan, Henderson, J. V. (1985) va Schoettle, F. P. (1985) tomonidan hududiy byudjetlarni soliqlar orqali shakllantirish mexanizmlari tahlil qilingan [3; 6]. DeSalvo, J. S. (1970) asarida ko'chmas mulk soliqlarining mulk egalari uchun iqtisodiy qarorlar qabul qilishga ta'siri ko'rsatilgan [1].

Rossiyalik olimlar A.A.Volkov va Y.A.Dadasheva asarlarida hududiy moliyaviy salohiyatni baholash va uni takomillashtirishga oid takliflar ishlab chiqilgan [9; 10].

Tahlil qilingan adabiyotlar ko'chmas mulkka soliqqa tortish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasining xilma-xilligini ko'rsatadi. Adabiyotlardagi nazariy va amaliy materiallar ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun mustahkam ilmiy asos bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda umumiy ilmiy usullar – dialektik, sintez va qiyoslash usullari qo'llanildi, bu soliq tizimlarining samaradorligini kompleks tahlil qilish va turli mamlakatlar tajribalarini birlashtirishga yordam berdi. Shuningdek, formal-mantiqiy tahlil va qiyosiy tahlil usullari orqali esa O'zbekiston soliq tizimidagi mulkiy soliqlar va xalqaro tajribalar o'rtasidagi farqlar hamda umumiy rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Mulkiy soliqqa tortish tizimiga o'zgartirishlar kiritish bo'yicha har qanday takliflarni ko'rib chiqishda yuridik shaxslarning mol-mulkiga, xususan, ko'chmas mulkiga soliq solishga nisbatan soliq tizimini tarkibiy o'zgartirish jarayonida o'xshash vazifalarga duch kelgan xorijiy soliq ma'muriyatlarining xalqaro tajribasi va eng yaxshi uslubiyatlariga murojaat qilish zarur.

Shu bilan birga, iqtisodiy tuzilishi va soliq daromadlari manbalari sezilarli darajada farq qiladigan davlatlar tomonidan qo'llaniladigan mulkiy soliqqa tortish usullari va yo'nalishlarini taqqoslash noo'rin bo'ladi.

Shunga qaramay, ularni chuqur o'rganishda ko'rsatilgan farqlar mulkiy soliqqa tortish bo'yicha eng yaxshi xorijiy amaliyotlarni O'zbekiston sharoitlariga moslashtirishga to'sqinlik qilmasligi kerak. Ta'kidlash joizki, O'zbekistonda mol-mulk va yer soliqlari, boshqa ko'plab mamlakatlarda bo'lgani kabi, mahalliy darajadagi soliq bo'lib, davlat subyekti tomonidan belgilanadi, davlat soliq siyosatidan ma'lum darajada mustaqillikka ega. Ushbu fakt davlatlarning emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sharoitlari o'xshash bo'lgan hududlar mol-mulkini soliqqa tortishning qiyosiy tahlilini o'tkazish imkonini beradi.

Taqqoslash uchun ahamiyatli ko'rsatkichlar quyidagilardir: soliq solish obyektlari soni, mol-mulk solig'idan tushumlarning soliq tushumlari umumiy summasidagi ulushi.

Masalan, AQShning Nyu-York shtati o'z byudjetining qariyb 40% ini ko'chmas mulk solig'idan oladi. O'zbekiston esa davlat byudjetining 5% ga yaqin qismini mulkiy soliqlardan oladi. Bunday tafovutlar mulkiy soliqlarning tarkibiy qismlarini shakllantirishda turlicha yondashuvlar tufayli yuzaga keladi. Bundan tashqari, mol-mulk obyektlarini baholashning qo'llaniladigan uslubiyotlari farqlanadi, ular tufayli soliq bazasi shakllanadi [8].

Kanadada mulkiy soliqqa tortish har yili yer va undagi binolarning umumiy bozor qiymati bilan aniqlanadigan obyektlar qiymati bo'yicha umumiy ko'chmas mulk solig'i hisobiga amalga oshiriladi. Individual stavkalar mulk turlariga nisbatan qo'llaniladi, rejalashtirilgan byudjet xarajatlari va mavjud soliq bazasiga qarab o'zgarishi mumkin. Hukumat har bir provinsiyada ko'chmas mulk solig'i stavkalarini mustaqil belgilaydi.

Xorijiy amaliyotda ko'chmas mulkni soliqqa tortish foyda solig'i foydasiga chegirmalarni qo'llashda hisobga olinadi. Shunga qaramay, imoratlar va binolar qurilmagan yerlarda yer

solig'i bo'yicha chegirmalarni hisoblashda chegirma summasi faqat o'sha yer uchastkalaridan foydalanishdan olingan yalpi daromadga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Agar ko'chmas mulk obyektlarini ijaraga olish-topshirish, ko'chmas mulk obyektlarini sotish yoki qurish tadbirkorlik faoliyatining asosiy turlari bo'lsa, ushbu qoida qo'llanilmasligi mumkin bo'lgan holatlar bundan mustasno.

Buyuk Britaniya tadbirkorlik belgilari mavjud bo'lgan taqdirda ko'chmas mulkni bitta umumiy soliq orqali soliqqa tortish amaliyotini qo'llaydi. Soliq solinadigan qiymat mazkur mol-mulkni ijaraga olganlik uchun to'lanadigan taxminiy yillik to'lov summasi bilan aniqlanadi.

Fransiyada ko'chmas mulkni soliqqa tortishda soliq to'lovchining mulkida bo'lgan yoki yashash uchun foydalaniladigan imoratlar yoki binolarning mavjudligiga qarab uch xil turdagi soliqlar mavjud. Agar ko'chmas mulk bino yoki inshoot bilan ifodalangan bo'lsa, ushbu obyektlarga mahalliy davlat subyektlarining yer reyestriga muvofiq ijara summalarini hisobga olgan holda, Fransiya mintaqaviy hukumat organlari tomonidan vaqti-vaqti bilan qayta tasdiqlanadigan koeffitsiyentlar shkalasini qo'llash orqali soliq solinadi. Imtiyozlar davlat mulki, qishloq xo'jaligi faoliyati obyektlari qurilgan yer uchastkalariga, bosharti ular shaharlar chegarasidan tashqarida joylashgan bo'lsa, shuningdek, 75 yoshdan oshgan soliq to'lovchilar – jismoniy shaxslarga yoki ijtimoiy nafaqa oluvchilarga nisbatan qo'llaniladi. Agar binolar yoki inshootlar mavjud bo'lmasa, yer uchastkalari soliq solish obyekti hisoblanadi. Soliq summasi belgilangan koeffitsiyentlarga ko'paytirilgan holda ijara haqining 80 foizi miqdorida hisoblanadi. Agar uchastkaning mulkdori davlat bo'lsa, obyekt soliq solishdan ozod qilinadi. Qishloq xo'jaligi faoliyati uchun mo'ljallangan yer uchastkalari ma'lum muddatga soliq solishdan ozod qilinishi mumkin. Turar joy ko'chmas mulkiga mahalliy soliq solinadi, u har yili 1-yanvar holatiga ushbu obyektga yashovchi barcha jismoniy shaxslarga nisbatan hisoblab chiqariladi. Soliq summasi mazkur turar joy obyektining ijara summasini soliqni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan belgilangan koeffitsiyentlarga ko'paytirish yo'li bilan hisoblab chiqiladi [5].

Shvetsiyada ko'chmas mulk turar joy, shuningdek, tijorat yoki ishlab chiqarish maqsadlarida foydalanilgan taqdirda soliqqa tortiladi. Ko'chmas mulkning soliq davridan oldingi ikki yildagi holati bo'yicha qiymati soliqni hisoblab chiqarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bunday usulning afzalligi shundaki, mulk obyektlarini baholovchi davlat organlari ko'chmas mulk obyektini baholash jarayonida uning yakuniy qiymatiga ta'sir etuvchi barcha ma'lumotlarni to'liq hisobga olishlari mumkin. Ko'chmas mulk solig'i stavkalarining shkalasi ko'chmas mulk turiga bog'liq: turar joy 1,3%, tijorat binolari 1%, sanoat ko'chmas mulk obyektlari 0,5% stavkada soliqqa tortiladi. Besh yillik davr mobaynida yangi uy-joy ko'chmas mulk obyektlari mol-mulk solig'idan ozod etiladi, keyingi besh yillik davrda esa stavkaning yarmi qo'llaniladi.

Ko'chmas mulkka dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida soliq solinadi, ammo ko'chmas mulk obyektlarini soliqqa tortish tizimi va tuzilishi turlicha. Shuning uchun mulkiy soliqlardan olinadigan daromadlar ba'zi mamlakatlarda davlat darajasidagi jami byudjetning 3% dan oshmaydi. Amerika Qo'shma Shtatlari va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda soliq tushumlari hajmi mos ravishda 9% va 10% ga yetadi. Kanadada mulkiy soliqlardan tushumlar mahalliy byudjetlarning 8% ini tashkil etadi. Yaponiya va Avstraliyada mulkiy soliqlarning ulushi taxminan 5% ni tashkil etadi. Mulkiy soliqlar aksariyat hududlarda mahalliy bo'lganligi sababli, u mahalliy byudjetlar soliq daromadlarining asosiy oqimini tashkil etadi. Avstraliyada

mulkiy soliqlardan tushadigan soliq tushumlari mahalliy byudjetlarning 90% dan ortig'ini to'ldiradi, Kanada va AQShda bu ulush biroz pastroq (mos ravishda 80% va 75%). O'zbekiston bu borada qator xorijiy davlatlardan ancha orqada qolmoqda va unda mulkiy soliqlardan tushadigan soliq tushumlari mahalliy byudjetlarning 25% gacha qismini tashkil etadi [8].

Shunday qilib, xorijiy mamlakatlarda ko'chmas mulkka soliq solish mahalliy va (yoki) mintaqaviy darajada amalga oshiriladi. Bunda yer uchastkalari, bino va inshootlar soliq solishning asosiy obyektlari hisoblanadi. Ba'zi mamlakatlar, masalan, Shvetsiya, Ispaniya, Germaniya va Turkiya yer uchastkalari va binolar (inshootlar) ni soliqqa tortish uchun umumiy qonundan foydalanadilar. Yangi Zelandiya, Avstraliya, Daniya kabi boshqa mamlakatlarda turli xil soliq solish obyektlarini tartibga solish uchun individual soliqlar mavjud. Eng noyob tizim Fransiyada qo'llaniladi, bu yerda mol-mulk solig'i uch xil qonun bilan tartibga solinadi: birinchisi – yer uchastkalari va ularda joylashgan ko'chmas mulk obyektlarini belgilaydi; ikkinchisi va uchinchisi – agar mulk bir nechta soliq to'lovchilar o'rtasida bo'lingan bo'lsa yoki yer uchastkalari o'z hududida inshootlar yoki binolarga ega bo'lmasa, soliq solishning individual tartibi belgilanadi.

Dunyoning aksariyat mamlakatlarida mulkiy soliqlarga nisbatan imtiyozlar tizimi qo'llaniladi. Asosan imtiyozlar davlat mulkiga, davlat kompaniyalari va munitsipal va federal darajadagi boshqaruv tuzilmalariga, konsulliklar, elchixonalar va boshqa diplomatik mulk obyektlariga nisbatan qo'llaniladi. Imtiyozlardan foyda olish maqsadini ko'zlamaydigan diniy va xayriya tashkilotlari foydalanadi. Imtiyozlar berish uchun mulk egasining turi (davlat yoki xususiy mulkdor) asos bo'lib xizmat qiladi. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari, tibbiyot muassasalari an'anaviy ravishda imtiyozlardan foydalanadi.

Aksariyat hududlarda, shu jumladan Rossiya Federatsiyasida mulkiy soliqlar subyekti (soliq to'lovchi)ni aniqlash muammosi mulkiy soliqni to'lash majburiyati yuklatilgan shaxs – mol-mulk egasi foydasiga hal etilgan. Mulkdor, agar shunday zarurat bo'lsa, mazkur yukni mulk obyektining ijarachisi zimmasiga yuklashi mumkin. Ayrim mamlakatlarda, masalan, Fransiya va Buyuk Britaniyada soliq solish subyekti sifatida mol-mulk obyektining haqiqiy foydalanuvchisi (ijarachi) aniqlanadi va mulkiy soliqlarini to'lash uchun javobgarlik butunlay uning zimmasiga yuklanadi [2].

Mol-mulk obyektining soliq bazasi binolar, imoratlar va yer uchastkalarining qiymatini baholash yo'li bilan aniqlanadi. Baholashning obyektiv mezonlarining mavjud emasligi, soliq bazasini aniq belgilashning birinchi darajali ahamiyati va ushbu jarayonga chuqur individual yondashuv zarurati mulkiy soliqlarni boshqarish jarayonini murakkablashtiradi. Mol-mulkni baholashning kamchiligi o'tkaziladigan qayta baholashlar o'rtasidagi uzoq vaqt oralig'ida bo'ladi. Soliq solish obyektlari qiymatini yanada adolatli aniqlash uchun bir qator mamlakatlarda chegirmalar va imtiyozlar tizimidan foydalaniladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga (IHTT) a'zo mamlakatlarda bunday tizimlar mavjud emas yoki soliq to'lovchilar bilan o'zaro hamkorlik qilish variantlarining yetarli emasligiga asoslangan.

Soliq hamjamiyatida ko'chmas mulk soliqlarining regressiv yoki progressiv soliqlar toifasiga mansubligi doimiy muhokama qilinadi. Tarixan mulkiy soliqlar regressiv deb qaralgan, ammo zamonaviy tendensiyalar ushbu soliqni ko'rib chiqishga yangicha yondashuvni ko'rsatmoqda. Agar soliqqa tortish subyekti kam daromadga ega bo'lsa va oqibatda ularni hisoblab chiqarishda chegirmalardan foydalanishi mumkin bo'lsa, mulkiy soliqlar progressiv xususiyatlarga ega bo'ladi. Mulkiy soliqlarni ma'murchiligi bilan shug'ullanuvchi ko'plab

mahalliy davlat hokimiyati organlari ham shu nuqtai nazarga tayanadi. Soliq summasini hisoblashda ular soliq solish subyektlarining to'lov qobiliyatini hisobga oladilar.

O'zbekistonda 1990-yillar boshida bozor munosabatlariga o'tilishi bilan xususiy mulk va mol-mulk tushunchasi yangi tushuncha bo'lib, tegishli ravishda ushbu obyektlarni soliqqa tortish qonun hujjatlarida birinchi marta paydo bo'lgan tushuncha edi. Tadbirkorlikni rivojlantirish mulkni soliqqa tortish mexanizmlarini faol joriy etish bilan jadallashtirildi, uni rivojlantirishga hozirgacha katta ahamiyat berilmoqda. Ko'chmas mulk solig'i ko'chmas mulkning butun majmuasini (yer uchastkasini, undagi imoratlarini yoki binolarni) qamrab olmaydi. Yer uchastkalariga yer solig'i, ushbu uchastkalarda joylashgan ko'chmas mulkka esa, mulkdor kim ekanligiga qarab, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq yoki jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i solinadi.

Xalqaro amaliyotda yana sof mol-mulk solig'i mavjud bo'lib, u muntazam (yillik) hisoblanadi va mol-mulk obyektiga nisbatan ushbu obyektga qilingan barcha xarajatlar (majburiyatlar) summasini chegirib tashlagan holda qo'llaniladi. Bunday soliq birinchi marta XIX-asr oxirida Niderlandiyada joriy etilgan, shundan so'ng XX asr boshlarida Shimoliy Yevropa va Skandinaviya mamlakatlarida, Yaponiyada esa urush tugagandan so'ng (1951-yilda) joriy etilgan va XX asr oxiriga kelib Markaziy va G'arbiy Yevropa mamlakatlarida keng tarqalgan.

Ayni paytda IHTTga a'zo bo'lgan aksariyat rivojlangan davlatlar sof mol-mulk solig'idan foydalanmoqda. Avstraliya, Kanada va Qo'shma Shtatlar bu mamlakatlar qatoriga kirmaydi, lekin ba'zi Yevropa mamlakatlari, masalan, Buyuk Britaniya kabi mamlakatlar an'anaviy mol-mulk solig'i yoki kapitalni ko'paytirish solig'i kombinatsiyasidan foydalanadilar [1].

Yillik undiriladigan sof mol-mulk solig'i yuridik shaxslardan undiriladigan (yoki jismoniy shaxslardan olinadigan) foyda solig'i bilan birgalikda ko'rib chiqiladi. Ushbu soliqni dastlab joriy etishda, maqsadlarning mavjud farqiga qaramay, davlatlarning jismoniy shaklga ega bo'lgan mol-mulkni daromadlardan ajratish istagi sabab bo'lgan. Shuningdek, boylar aholi o'rtasida taqsimlash istagi (boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutni qisqartirish) yoki soliq tizimini yanada progressiv yo'nalishda qayta qurish ham sabab bo'lishi mumkin. Sof mol-mulk solig'i stavkalari o'rtasidagi farq jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda 1% ga yetishi mumkin, lekin ko'pincha 0,5% dan 1,5% gacha oraliqda o'zgarib turadi. IHTTga a'zo ayrim mamlakatlar ushbu soliqni yuridik shaxslarga nisbatan qo'llaydi. Bir qator hollarda sof mol-mulk solig'i tashkilotlarning foyda solig'ining qisman muqobili hisoblanadi.

Mulkiy soliqqa tortish Xitoyda uzoq yillik an'anaga ega bo'lib, uzoq vaqt davomida olinadigan mol-mulk soliqlari mumkin qadar ko'proq soliq bazasiga ega bo'lgan, davlat uchun muhim va barqaror daromad manbai bo'lgan. Xitoyda mol-mulkni soliqqa tortish rivojining ayrim davrlarini tahlil qilish natijasi mazkur soliqning milliy soliq tizimidagi o'rnini uning turli rivojlanish davrlarida aniqlashga yordam beradi va Xitoy Xalq Respublikasida (XXR) soliq islohotlarining yo'nalishi to'g'risida tasavvur hosil qiladi.

Davlat daromadlari uzoq vaqt davomida yerga bog'liq bo'lgan, chunki qishloq xo'jaligi asosiy ishlab chiqarish sohasi hisoblangan. Yer uchastkalari maydoni, ularning egalik yoki ijarada bo'lishi, yer hosildorligi va yer bilan bog'liq aktivlar fuqarolardan "badal"larni undirish va yig'ish asosi sifatida foydalanilgan. Bu vaziyat Xitoy tarixida taxminan miloddan avvalgi 2100-yildan, quldorlik jamiyatidan boshlab, feodal sulolalar tugashigacha (1911-yil) davom etgan. Bu davrda qariyb 4000 yil davomida davlat daromadlari yer uchun ijara haqi yoki yer soliqlari shaklida turli formalarda va turli nomlar ostida yig'ilgan. Davlatga daromad keltiruvchi

bu tizimlar markazida hamisha “mulk” bo‘lib kelgan, uning obyektlari qadimgi Xitoyda aksariyat hollarda yer uchastkalari yoki qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bo‘lgan.

Tan imperiyasining dastlabki davrida (eramizning 618-780-yillari). Xitoy taraqqiyotda dunyoning ko‘pgina mamlakatlaridan o‘zib ketdi. Xitoy hukumati har bir uy xo‘jaligida dehqonlar tirikchilik uchun ishlatishi mumkin bo‘lgan eng kam yer uchastkasi bo‘lishini ta‘minlashga harakat qildi.

15 yosh va undan katta bo‘lgan har bir erkak dehqon qishloq xo‘jalik yerlaridan 40 mu yerni olishi mumkin edi, bu yerlar u vafot etgandan keyin hukumatga qaytarib berilardi, yoki 20 mu yerni ipak qurtlari uchun foydalanish mumkin edi, bu yer xususiy mulk qilib berilar va oila ichida meros tariqasida berilishi mumkin edi.

Yerni taqsimlash tizimi bilan soliq solish tizimi bir-biriga bog‘liq bo‘lgan, bu esa soliq yig‘imlarining nisbatan bir tekis taqsimlanishini ta‘minlagan. Tan sulolasi asosiy daromadlarini yig‘ish uchun “Szu-Yun-Dyao” (租 调) tizimidan foydalangan. Soliqlar “Szu” (租) va “Dyao” (调) deb nomlangan: har bir uy xo‘jaligi (er-xotin) davlat yeri uchun renta (租) sifatida 2 dena don, shuningdek, xususiy yer uchun soliq (调) sifatida 1 li mato va 8 lyan ipak to‘lagan. Har to‘rtta katta yoshdagi (15 yosh va undan katta) uylanmagan erkakdan, sakkizta xizmatkor/xonadon xodimidan yoki 20 ta sigirdan oilaviy juftlikka teng miqdorda ijara to‘lovi va soliq undirilgan.

Agar dehqon o‘ziga tayinlangan “Szu”ni to‘lashni istamasa yoki to‘lay olmasa, uning o‘rniga “Yun” (庸) deb ataluvchi mato yoki ipak to‘lashi mumkin edi. Bu mexanizm soliq tizimining moslashuvchanligini oshirdi. Qolgan daromadlar daromad va yer soliqlaridan tushgan. Tan sulolasi davrida uy xo‘jaliklari o‘zlaridagi aktivlarga qarab sinflarga bo‘lingan. Uy xo‘jaligi solig‘i (daromad solig‘i) progressiv shkalaga muvofiq to‘langan: sinf qanchalik yuqori bo‘lsa, soliq shunchalik yuqori bo‘lgan. Yer solig‘i qishloq xo‘jalik yerlarining birligiga proporsional ravishda (1 m yer uchun 2 shenga) to‘langan.

Sun sulolasi ilk davrida (960-1279) yer uchastkasi maydonining bir birligidan qat’iy belgilangan miqdorda yer solig‘i undirilgan. So‘nggi Tan sulolasi davrida bo‘lgani kabi bu yer solig‘i yiliga ikki marta (yozda va kuzda) to‘langan. Sun hukmronligining o‘rtalariga kelib, qishloq xo‘jaligi ekinlari yirik yer egalari qo‘lida to‘plana boshladi. Bu yer egalari ko‘pchiligi yer solig‘ini to‘lashdan bo‘yin tovlash maqsadida mahalliy hokimiyat bilan til birlashtirib, yer egaligidagi haqiqiy maydonlarni yashirishgan. Shuning uchun 1068-yilda yer resurslarini boshqarish tizimi va soliq tizimi isloh qilindi. Mahalliy hokimiyatlarga har bir mulkdorning qishloq xo‘jalik yerlari maydonini aniq o‘lchash va qishloq xo‘jalik yerlarini besh sinfga ajratish vazifasi yuklatildi. Mulkdorlar yoki yer egalari qishloq xo‘jaligi yerlarining hajmi va sifatiga qarab yer solig‘ini to‘lay boshladilar (均 税). Sun sulolasi davrida tovar-pul iqtisodi mustahkamlandi, masalan, 997 yilda yer solig‘i tushumlari davlat umumiy daromadining 65% ini, 1078-yilda esa davlat soliq daromadlarining 30% ini tashkil etdi, qolgan 70% i tijorat solig‘i (sotuvdan olinadigan soliq) yig‘ish natijasida tushdi.

Tan, Sun, Yuan, Min, Sin (961-1911 yillar) imperiyalari davrida soliq tizimi yer solig‘iga ko‘proq qaram bo‘lib qoldi. Sulolalarning har birining dastlabki davri, jumladan, soliq tizimi, yer solig‘i solishning ancha adolatli bo‘lganligi bilan xarakterlanar edi. Davrning o‘rtalariga kelib, deyarli har bir sulolaning imtiyozli sinflari katta-katta qishloq xo‘jalik yerlarini o‘z nazoratiga oldilar, so‘ngra yer solig‘ini to‘lashdan bosh tortishga harakat qildilar va shu bilan davlat daromadlarini kamaytirdilar. Bu hol, shuningdek, yer egalari bilan dehqonlarning jon

boshiga to'g'ri keladigan o'rtacha daromadi o'rtasidagi tafovutning ancha ko'payib ketishi sulolalarning barham topishiga muhim sabab bo'ldi. Har bir imperiya davrida soliq ma'muriyatining tanazzulga uchrashi va yomonlashuvi uning halokatga yuz tutishiga asosiy sabab bo'lgan, desak mubolag'a bo'lmaydi har safar yangi sulola ishni yangi, adolatliroq soliq tizimini qurishdan boshlar edi [8].

Mulkiy soliqlarni takomillashtirish doirasida RF tajribasini ilg'or tajriba sifatida ajratib ko'rsatish mumkin.

Rossiyada soliq solish obyekti bo'lgan mol-mulk ham mintaqaviy, ham mahalliy soliq'larga kiritilgan bo'lib, ular bo'yicha tegishli ravishda mintaqaviy va mahalliy hokimiyat federal darajada belgilangan cheklovlar doirasida soliq vakolatlariga ega. Hududiy mol-mulk soliqlari bo'yicha tushumlar qisman mahalliy byudjetlarga o'tkaziladi. Rossiya soliq tizimining hozirgi zamon tarixida mahalliy soliqlar bo'yicha tushumlarni yuqori darajadagi byudjetlar foydasiga taqsimlash tajribasi bo'lgan. Xususan, 1993-1995-yillardagi federal byudjet to'g'risidagi qonunlar mahalliy yer solig'i bo'yicha tushumlarning faqat 60 foizini munitsipalitetlar byudjetiga o'tkazishni nazarda tutgan bo'lsa, 1996-yildan boshlab bu ulush 50 foizgacha kamaytirildi. 2000-yillar boshidan beri mahalliy soliqlar faqat mahalliy byudjetlarning daromad manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Moliyaviy jihatdan eng istiqbolli mol-mulk soliqlari Rossiya Federal G'aznachiligining 2020-yildagi byudjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotiga muvofiq hududiy byudjetlarga o'tkazildi. Byudjet tizimining ushbu darajasi foydasiga mulkiy soliqlar bo'yicha tushumlarning 80% dan ortig'i o'tkazildi, ular orasida asosiysi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq hisoblanadi [11; 9].

Mintaqaviy va mahalliy byudjetlarning daromad manbalari mulkiy soliqlardan ularning to'lovchilariga qarab farq qiladi: munitsipalitetlar byudjetiga korxonalardan olinadigan mulkiy soliqlarning 15 foizi (yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, yuridik shaxslar to'laydigan transport va yer soliqlari) va jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqlarning 85 foizi (jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, fuqarolar va yakka tartibdagi tadbirkorlar to'laydigan transport va yer soliqlari) o'tkaziladi. Natijada mulkiy soliqlar mintaqaviy byudjetlar soliq daromadlarining 13 foizini va Rossiya mahalliy byudjetlari soliq daromadlarining 17 foizini tashkil etdi [11].

Quyidagi jadvalda ko'rsatilgan ma'lumotlar xorijiy davlatlardagi mulkiy soliqqa tortish tizimining asosiy jihatlarini, metodlarini va iqtisodiy ta'sirlarini aks ettiradi (1-jadval).

1-jadval.

Mulkiy soliqqa tortish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi

Davlat	Asosiy xususiyatlar	Soliqqa tortish metodlari	Iqtisodiy ta'sirlar
AQSh	Ko'chmas mulkka soliq stavkalari shtatlar bo'yicha farq qiladi.	Kadastr baholash, bozor qiymati asosida.	Byudjet daromadlarining asosiy manbai.
Kanada	Ko'chmas mulk soliqlari mintaqalarda adolatli taqsimlanadi.	Investitsiyalar orqali hududiy rivojlanishni rag'batlantiruvchi yondashuvlar.	Hududiy tenglik va infratuzilma rivoji.

Davlat	Asosiy xususiyatlar	Soliqqa tortish metodlari	Iqtisodiy ta'sirlar
Buyuk Britaniya	Kadastr baholash tizimi samarali tarzda avtomatlashtirilgan.	Kadastr qiymati asosida soliq stavkasi belgilanadi.	Hududiy byudjetlarning barqarorligi.
Rossiya	Ko'chmas mulkning kadastr qiymatiga asoslangan soliqqa tortish tizimi joriy qilingan.	Kadastr baholash, regression tahlil orqali soliq bazasi aniqlanadi.	Hududiy moliyaviy salohiyat oshishi.
Germaniya	Soliqqa tortishda qiymatning hisoblash standartlari va unifikatsiyasi mavjud.	Kadastr qiymati va zamonaviy avtomatlashgan baholash.	Soliq yukining shaffofligi ta'minlanadi.
Xitoy	Soliqqa tortish bozor qiymatining hududiy farqlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.	Kadastr va bozor qiymatiga moslashuvchan yondashuvlar.	Iqtisodiy o'sish va infratuzilma rivoji.

Xulosa va takliflar. Mulkiy soliqqa tortish bo'yicha O'zbekiston tajribasini chet el tajribasi bilan taqqoslab, shuni ta'kidlash mumkinki, ko'chmas mulk solig'i ko'pgina mamlakatlarda mavjud, ammo ularning mohiyati farq qiladi. Ko'pchilik mamlakatlar mol-mulk solig'i solinadigan obyektlar sifatida yerni (Rossiya Federatsiyasidan farqli o'laroq), sanoat va uy-joy binolarini va boshqa ko'chmas mulkni belgilaydilar. Ko'pincha mol-mulkning baholangan qiymati soliq bazasi bo'lib xizmat qiladi, bunda soliq stavkalari mol-mulk qiymatining advalor yoki qat'iy summasi tarzida belgilanishi mumkin. Fransiya va Buyuk Britaniyada ko'chmas mulk qiymatini baholash uchun yillik ijara haqi miqdoriga asoslangan baho qo'llaniladi. AQSh, Lotin Amerikasi, shuningdek Shimoliy Yevropaning bir qancha mamlakatlarida taxmin qilingan sotish bahosi asosida. Bunda bank omonatlari, qimmatbaho metallar va toshlar, tangalar va medallar, zeb-ziynat buyumlari va boshqalar hisobga olinishi mumkin.

Ushbu soliqlar elementlarini tahlil qilish quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

1. Yuridik shaxslar va jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ini to'lovchilar hisoblanadi. Qozog'istonda soliq to'lovchi sifatida, konsessiya shartnomasiga muvofiq konsessiya obyekti bo'lgan va undan foydalanish huquqiga ega konsessioner ham tan olinadi. Qirg'izistonda, mol-mulkdan foydalanuvchi yuridik yoki jismoniy shaxs mol-mulk solig'i to'lovchisi deb e'tirof etiladi. Belorussiyada Respublika hududida joylashgan va korxonalar tomonidan ijaraga (moliyaviy ijara (lizing) ga), jismoniy shaxslardan haq evaziga yoki haq olmasdan boshqacha tarzda foydalanishga olingan kapital imoratlar (binolar, inshootlar), ularning qismlari bo'yicha ijarachi tashkilot (lizing oluvchi, ssuda oluvchi) to'lovchi deb e'tirof etiladi.

2. YeOII mamlakatlarida mulkiy soliqqa tortiladigan mol-mulk to'g'risida umumiy tushuncha yo'q. Masalan, Rossiya, Belorussiya, Qozog'istonda bu ko'chmas mulk, Qirg'izistonda

ko'chmas mulkdan tashqari, soliq solish obyektiga transport vositalari kiradi. Armanistonda ko'chmas mulkka yer uchastkalari va (yoki) ularni yaxshilangan shakllari (yer uchastkalarida qurilgan yer osti va yer usti imoratlari yoki inshootlari) kiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, Armanistonda ikki xil mol-mulk solig'i mavjud: ko'chmas mulk solig'i va transport vositalaridan olinadigan mol-mulk solig'i (transport solig'ining ruscha analogi).

3. YeOIga kiruvchi har bir mamlakat mol-mulk toifasiga qarab soliq bazasini belgilaydi. Masalan, Belarus Respublikasida soliq bazasi mol-mulkning turiga qarab uning qoldiq qiymati, buxgalteriya hisobida aks ettirilgan qiymat, baholash qiymati hisoblanadi. Armanistonda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun hisob-kitob qilingan sof daromad, qolgan mol-mulk uchun kadastr qiymati soliq bazasi hisoblanadi. Rossiya Federatsiyasida ko'chmas mulk ushbu belgilar asosida ikkiga bo'linadi: soliq bazasi sifatida uning o'rtacha yillik qiymati hisoblanadigan mulk va soliq bazasi sifatida kadastr qiymati olinadigan mulk.

4. Soliq bo'yicha imtiyozlar xilma-xil taqdim etiladi. Qonun hujjatlariga muvofiq yer solig'i nazarda tutilgan mamlakatlarda yer uchastkalari va tabiatdan foydalanishning boshqa obyektlari (suv obyektlari va boshqa tabiiy resurslar) soliq solishdan ozod qilinadi. Barcha mamlakatlarda nogironlar jamiyatlari uchun imtiyozlar ko'zda tutilgan.

5. Soliqni hisoblash tartibi ham turlicha. Qozog'istonda mol-mulk solig'ining hisob-kitobi soliq solish obyektlari to'g'risidagi hisobot davri boshidagi ma'lumotlar bo'yicha amalga oshiriladi, to'lov hisobot yili mobaynida 4 marta teng ulushlarda amalga oshiriladi. Qirg'izistonda 2- va 3-guruhlariga (ishlab chiqarish, ma'muriy, sanoat, shuningdek boshqa kapital imoratlar, metall va boshqa konstruksiyalardan yasalgan, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun mo'ljallangan yoki foydalaniladigan vaqtinchalik binolar) taalluqli mol-mulk uchun soliq solinadigan bazani hisoblash mol-mulk obyektining bir kvadrat metrining soliq solinadigan qiymatidan (devorlarning materialiga va foydalanishga topshirilgan yiliga qarab) hamda faoliyatning joylashgan joyi va tarmog'ini hisobga oluvchi tuzatish koeffitsiyentlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

6. YeOIning barcha mamlakatlari uchun soliq davri hisobot (kalendar) yili hisoblanadi. Rossiyada soliq deklaratsiyalari taqdim etiladigan hisobot davri chorak, yarim yil, 9 oy hisoblanadi. RF subyektining qonun chiqaruvchi (vakillik) organi hisobot davrlarini belgilamaslik huquqiga ega. Qirg'iziston Respublikasining Soliq kodeksida soliq bo'yicha alohida soliq deklaratsiyalari nazarda tutilmagan. Kodeksning 92-moddasiga muvofiq Qirg'izistondagi barcha soliq to'lovchilar Yagona soliq deklaratsiyasini tuzishlari va taqdim etishlari shart. Yagona soliq deklaratsiyasi kalendar yil uchun tuziladi va tashkilot tomonidan hisobot yilidan keyingi yilning 1 martiga qadar taqdim etiladi. Ittifoqning qolgan mamlakatlari mol-mulk solig'i bo'yicha soliq deklaratsiyalarini yiliga bir marta taqdim etadilar.

Shunday qilib, YeOI mamlakatlarida mulkiy soliqlarda umumiy jihatlar (soliq imtiyozlari, soliq solinadigan ayrim obyektlar, soliq davri) mavjud bo'lsa-da, ko'plab farqlar ham bor: mol-mulk tushunchasidan tortib, soliq bazasini aniqlash tartibi va soliq hisoblash hamda to'lash tartibigacha.

Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning xorijiy tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston amaliyoti bilan ba'zi umumiy jihatlar mavjud. Shu bilan birga, alohida soliq imtiyozlari va boshqa preferensiyalarni qo'llashda, mulkiy soliqlar ma'muriyatchiligining turli darajalariga tegishliligida, shuningdek sof mulk solig'ini qo'llashda farqlar ham kuzatiladi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. DeSalvo J. S. (1970). Effects of the property tax on operating and investment decisions of rental property owners. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
2. Devereux M. B., & Love, D. R. F. (1994). The effects of factor taxation in a two-sector model of endogenous growth. *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'économie*, 27(3), 509–536.
3. Henderson J. V. (1985). Property tax incidence with a public sector. *Journal of Political Economy* 93(4), 648–665.
4. Mieszkowski, P. (1972). The property tax: An excise tax or a profits tax? *Journal of Public Economics*, 1(1), 73–96.
5. Netzer, D. (1966). *Economics of the property tax*. Washington, D.C.: Brookings Institution.
6. Schoettle, F. P. (1985). A three-sector model for real property tax incidence. *Journal of Public Economics*, 27(3), 355–370.
7. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416–424.
8. Zodrow, G. R. (2001). The property tax as a capital tax: A room with three views. *National Tax Journal*, 54(1), 139–156.
9. Волков А. А. (2012). Выработка методического подхода к оценке налогового потенциала отдельно взятого субъекта Российской Федерации на основе использования регрессионного анализа. *Российское предпринимательство*, 13(5), 184–188.
10. Дадашева, Ю. А. (2009). Прогнозирование поступлений по имущественным налогам: метод структурного моделирования. *Налоговая политика и практика*, (11), 66–70.
11. Малкина, М. Ю., & Балакин, Р. В. (2017). Оценка риска и доходности налоговых систем на основе отраслевого, регионального и смешанного портфелей. *Финансы и кредит*, 23(47), 2832.
12. To'lov U. T. (2023). Ko'chmas mulkni soliqqa tortishda xorijiy davlatlar tajribasi. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(1), 407-416.
13. To'lov, U., & Jo'raev, S. (2023). Ko'chmas mulkni soliqqa tortishda xorijiy davlatlarda amalga oshirilgan islohotlar. *Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari*, 3(8), 85-92.
14. To'lov, U.T. (2022). Ko'chmas mulk solig'ining nazariy-kontseptual asoslari. "O'zbekistonda ilmiy tadqiqotlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy 24-konferentsiya to'plami, 18-21.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).